

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Історико-соціологічний факультет
Кафедра політології і соціології

СИСТЕМА БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ
У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1946-2006 рр.)

Матеріали регіональної науково-практичної
конференції

*Присвячена 60-й річниці початку
Холодної війни між Сходом і Заходом*

Рівне – 2008

УДК 327.1946/2006”
ББК 66/07
С 40

Система безпеки в країнах Центральної і Східної Європи післявоєнного періоду (1946-2006 рр.): Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2008. – 228 с.

Голова редакційної колегії:

Постоловський Р.М. – завідувач кафедри всесвітньої історії, професор, кандидат історичних наук, ректор РДГУ.

Редакційна колегія:

Терешко Ю.М. – завідувач кафедри політології і соціології, доцент кандидат історичних наук (відповідальний редактор);

Шеретюк В.М. – декан історико-соціологічного факультету, доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук;

Гон М.М. – доцент кафедри всесвітньої історії, кандидат політичних наук;

Жилюк С.І. – завідувач кафедри політичних наук РДГУ, професор, доктор історичних наук;

Ткаченко Г.І. – завідувач кафедри політології, соціології та права НУВГП, доцент кандидат політичних наук;

Трофимович В.В. – завідувач кафедри історії Національного університету „Острозька академія”, професор, доктор історичних наук;

Черній А.Л. – доцент кафедри політичних наук, кандидат політичних наук;

Христюк Т.А. – доцент кафедри політології і соціології, кандидат історичних наук.

Рецензенти:

Троян С.С. – завідувач кафедри міжнародних відносин і країнознавства РІС КСУ, професор, доктор історичних наук;

Тихомирова Є.Б. – завідувач кафедри міжнародної інформації РІС КСУ, професор, доктор політичних наук.

Адреса редакційної колегії: м. Рівне, 33027, вул. Остафова 29, історико-соціологічний факультет, кафедра політології і соціології, кабінет № 410.

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету у. Протокол № 5 від 29 грудня 2006 року.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2007.

Після військових навчань країн ОВД на території Чехословаччини в липні 1968 року під кодовою назвою „Шумава”, які слід розглядати як неприхований тиск і загрозу суверенітету країни, усі сподівання верхівки КПЧ були пов’язані із XIV з’їздом КПЧ, призначеним на серпень. Натомість „звіт Кашпара” – аналітична записка щодо ситуації в країні (липень-серпень 1968 р.) – туманно натякає на політичні сили всередині країни, які б із полегшенням сприйняли втручання СРСР аби зняти із себе політичну відповідальність [9, с. 19]. Результатом такої політики стали радянські танки на вулицях міст Чехословаччини в серпні 1968 р.

Таким чином нечіткість, невизначеність позиції Дубчека та його оточення стали основною причиною провалу політики безпеки. Його складовою став провал дипломатичний: ігнорування можливості жорсткого варіанту реакції на внутрішньополітичні події в країні радянського керівництва та відмова використання підтримки компартій Югославії, Румунії, Італії, Франції тощо.

У довгостроковій перспективі це призвело до перетворення Чехословаччини на заповідник ортодоксального соціалізму, в якому не було місця жодним реформам до 1989 року.

Джерела та література

1. Валента И. Советское вторжение в Чехословакию 1968г., – М.: Прогресс, 1991.– 317 с.
2. Волков В.К. Инстинкт самосохранения: советская партократия и „Пражская весна”. // Конфликты в послевоенном развитии восточноевропейских стран. Сб. статей под ред. Ю.С. Новопашина. – М., 1997. – С. 157-184.
3. Латыш М.В. „Пражская весна” 1968г. и реакция Кремля. – М.: РАН, 1998. – 384с.
4. Млынарж З. Мороз ударил из Кремля. – М.: Республика, 1992. – 287 с.
5. Pauer J. Prague 1968: der Einmarsch des Warschauer Paktes: +LQWHUJU nde, Planung, 'XUFKI hrung. – Bremen: Ed. Temmen, 1995. – 415 p.
6. Майоров А.М. Вторжение. Чехословакия 1968. Свидетельства командарма. – М.: Права человека, 1998. – 350 с.
7. Kural V. a kol. Československo roku 1968.dil 1: obrodny process. – Praha: Parta, 1993. – 207 s.
8. Vondrová J., Navratil J., Moravec J. Komunistická strana Československa. Ediční ř ada Prameny k dě jinám československé krize v letech 1967–1970., dil 9, sv.1: Pokus o reformu (ř ijen 1967–kvě ten 1968). – Praha-Brno: USD-Doplň k, 1999. – 547 s.

9. Vondrová J., Navratil J. Komunistická strana Československa. Ediční ř ada Prameny k dě jinám československé krize v letech 1967-1970., dil 9, sv. 2: Konsolidace (kvě ten – srpen 1968). – Praha-Brno: USD-Doplň k, 2000. – 457 s.

УДК 341.238:94(4-11)

Субот О. А.
в. кафедри політології і
соціології РДГУ

ОРГАНІЗАЦІЯ ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ ЯК КАТАЛІЗАТОР ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

„Холодна війна”, що розділяла світ протягом тривалого часу на два ворожих табори, виявлялась у різноманітних формах. Це і гонка озброєнь, і політична пропаганда, і боротьба за сфери впливу на різних континентах. Виявлялось протистояння між Сходом і Заходом і у організаційній формі, виявом чого стало утворення двох ворожих військово-політичних блоків – НАТО та Організації Варшавського договору (ОВД).

Метою даного дослідження є з’ясування реальної суті ОВД, характеру діяльності організації, величини її впливу на політичні процеси у Східній Європі.

Актуальність проблеми полягає у тому, що діяльність ОВД вплинула на тенденції побудови і сучасних міжнародних відносин як між Сходом та Заходом, так і між країнами Східної Європи. Відголоски політичних процесів другої половини ХХ ст. виявляються на сучасному етапі й у нашій державі, зокрема, стала громадська думка щодо агресивної політики НАТО гальмує інтеграцію України у європейське співтовариство. Варшавський договір 1955 р. про дружбу, співробітництво й взаємну допомогу було підписано 14 травня 1955 на Варшавській нараді європейських держав по забезпеченню миру й безпеки в Європі. Країнами-учасницями договору стали Албанія (з 1962 не брала участь у роботі, а у вересні 1968 вийшла із ОВД), Болгарія, Угорщина, ГДР (після приєднання до ФРН в 1990 вийшла із ОВД), Польща, Румунія, СРСР. За домовленістю країн-учасниць договір набув чинності 5 червня 1955р. [1, с.11].

Укладання Варшавського договору було викликано ратифікацією західними державами Паризьких угод 1954р., що передбачали утворення Західноєвропейського союзу, ремілітаризацію Західної Німеччини й включення її в НАТО. Згідно декларованим цілям організації, Варшавський договір носив суто оборонний характер [3].

Цілями Варшавського договору проголошувалися забезпечення безпеки країн-учасниць Варшавського договору й підтримка миру в Європі. Держави Варшавського договору створили Об'єднане командування збройними силами, що керувало разом з Військовою радою й штабом діяльністю Об'єднаних збройних сил (місцеперебування штабу – Москва).

Договір складався із преамбули й 11 статей. Відповідно до його умов і Статуту ООН держави-учасниці Варшавського договору зобов'язалися утримуватися у своїх міжнародних відносинах від загрози застосування сили, а у випадку збройного нападу на когонебудь із них надати державам, що зазнали нападу, негайну допомогу всіма способами, які виявляються їм необхідними, включаючи застосування збройної сили [1]. Члени Організації Варшавського договору зобов'язалися діяти в дусі дружби й співробітництва з метою подальшого розвитку й зміцнення економічних і культурних зв'язків між собою, дотримуючись принципів взаємоповаги, незалежності, суверенітету й невтручання у внутрішні справи один одного й інші держави. Передбачено взаємні консультації учасників Варшавського договору по всіх важливих міжнародних питаннях, що торкалися їхніх спільних інтересів. Для проведення консультацій і розгляду питань, що виникають у зв'язку зі здійсненням Варшавського договору, створений Політичний консультативний комітет (ПКК). На практиці склалося, що в ПКК представлені всі держави-учасниці Варшавського договору на найвищому рівні. Термін дії Варшавського договору складав 20 років з автоматичним продовженням його на 10 років для тих держав, які за рік до закінчення терміну не передадуть уряду Польщі заяву про денонсацію Варшавського договору. Договір був відкритий для приєднання інших держав, незалежно від їх суспільного й державного ладу. У тексті договору було вказано, що він втрачає силу у випадку створення в Європі системи колективної безпеки й створення із цією метою загальноєвропейського договору [3].

Таким чином, договір декларував мирні цілі країн-учасниць, оборонний характер у протистоянні загрози безпеки з боку НАТО. Проте, історичний досвід „холодної війни” засвідчує, що ОВД як і НАТО на першому етапі свого існування був агресивним військово-політичним блоком, який переслідував протилежні до декларованих цілі. Насамперед він був необхідний тоталітарним комуністичним режимам країн Східної Європи для утримання влади в своїх руках і для збереження „соціалістичного табору” у незмінному вигляді. Посуті договір був репресивною машиною, що боролася з опозицією та демократичними рухами у країнах-учасниках угоди. Свідченням цьому можуть бути події 1956 р. в Угорщині та 1968 р. у Чехословаччині, коли, насамперед, завдяки військовим силам ОВД комуністичній кліці вдалося придушити демократичні перетворення у цих країнах.

По-друге, договір оформив військово-політичну залежність країн Східної і Південно-Східної Європи від СРСР. Підтвердженням цьому може бути дислокування військового штабу ОВД в Москві, а також те, що ініціатива у всіх операціях країн Варшавського договору належала СРСР. Так, з ініціативи радянського військового керівництва, 17 березня 1969 року було утворено Комітет міністрів оборони ОВД, а у 1976 р. й Комітет міністрів закордонних справ та Об'єднаний Секретаріат [4]. Більшість рішень у рамках договору також диктувались радянським керівництвом. Ілюстративним є приклад рішення, прийнятого на засіданні ПКК у Москві (1960). На ньому було розроблено Декларацію, за якою союзні держави схвалили рішення Радянського уряду в односторонньому порядку відмовитися від ядерних випробувань за умови, що західні держави також не відновлять ядерних вибухів, і призвали створити сприятливі умови для завершення вироблення договору про припинення випробувань ядерної зброї [3]. Отже, це свідчило фактично не лише про відмову уряду СРСР зробити перший крок до міжнародної розрядки, а й те, що ОВД, по суті, тримався на радянському ядерному потенціалі, а відтак і монопольному праві радянського керівництва нав'язувати серйозні стратегічні рішення іншим державам-учасницям Варшавського договору. Таким чином, військові відомства країн-учасниць ОВД були стягнені міцною мотузкою, вміло витканою радянським владним апаратом.

Нарешті, слід визнати, що ОВД не лише створював політичну напругу всередині країн-учасниць договору, а й сприяв загрози їхній безпеці з боку НАТО. Варшавський договір, як і договір Північноатлантичний, став маховиком, що розкручував механізм „холодної війни”. Незважаючи на декларований суто оборонний характер, військовим керівництвом ОВД була чітко продумана агресивна стратегія схрещення власних сил з військами НАТО. Ця стратегія полягала у тому, щоб з допомогою провокацій викликати перший удар на себе, а потім у відповідь провести заздалегідь сплановану широкомасштабну контрнаступальну операцію. У такому разі, приховуючи свої агресивні наміри, ОВД спромігся б очернити перед світовою громадськістю суперників по Північноатлантичному Союзу і виправдати власну загарбницьку політику. Для підготовки і вишколу власних збройних сил керівництво Варшавського договору неодноразово проводило спільні командно-штабні й військові навчання, і маневри на території всіх вхідних у нього країн. До числа найбільш великих можна віднести навчання під кодовими назвами: „Жовтневий штурм” (1965), „Дніпро” (1967), „Північ” (1968), „Братерство по зброї” (1970) та ін.[3].

Донедавна вказані висновки, незважаючи на їх очевидність, можна було б піддати сумніву, проте, вони абсолютно підтверджені

доказами наданими світовій громадськості польським урядом, зокрема, міністром оборони цієї країни Радославом Сікорським, котрий оприлюднив чимало документів пов'язаних з діяльністю Варшавського договору, що раніше були суворо засекречені.

Новий уряд Польщі правого спрямування, ризикуючи викликати конфронтацію з Росією, опублікував карту Варшавського договору, де детально відображені плани ядерних атак СРСР проти Західної Європи. Польща відкрила двері своїх військових архівів, щоб продемонструвати, яку велику частину Європи зрівняли б із землею в ході ядерного побою між Сходом і Заходом. Датована 1979 роком, коли президент Джиммі Картер і лідер СРСР Леонід Брежнев обговорювали розрядку напруженості, ця карта відображає, як сили Варшавського договору відреагували б на удар з боку НАТО. Ряд червоних грибоподібних хмар над Західною Європою показує, що, якби НАТО завдало першого удару, ядерні удари з боку Радянського Союзу почалися б з Німеччини, Голландії, Данії і Бельгії. Червоні хмари зображені над столицею ФРН Бонном і іншими ключовими містами Німеччини, наприклад, такими фінансовими центрами, як Франкфурт, Кельн, Штутгарт, Мюнхен і над стратегічно важливим північним портом Гамбургом. Брюссель, де розташована політична штаб-квартира НАТО, також позначений як мішень. Сині грибоподібні хмари, які позначають передбачувані удари НАТО, зображені над містами східного блоку, у тому числі Варшавою і столицею Чехословаччини Прагою. Франція уникла б удару, очевидно, тому що не була членом інтегрованої структури НАТО. Великобританія, яка завжди була в центрі НАТО, теж не піддалася б удару, що свідчить про те, що Москва мала намір зупинитися біля Рейну, щоб не перенапружувати свої сили. План командно-штабних навчань, названий „Сім днів до Рейну”, свідчить про те, що сили країн Варшавського договору планували досягти французько-німецького кордону протягом тижня після атаки НАТО [5]. Отже, опираючись на матеріали, оприлюдненого документу Р.Сікорським, можна зробити висновок, що метою плану, позначеного на цій карті, є захоплення великої частини Західної Європи: усієї Німеччини, Бельгії і Данії. Таким чином, було остаточно розвіяно міф про оборонний характер Організації Варшавського договору. Повідомляючи про розсекречення 1700 документів Варшавського договору, які зберігались у військових архівах Польщі, Сікорський відзначив важливість того факту, що Польща була підневільним союзником СРСР під час холодної війни. На оприлюдненій ним карті зображений „класичний план Варшавського договору – „контратака”, у ході якої для захисту своїх інтересів передбачається дійти до самої Атлантики” [5]. Сікорський, призначений на посаду міністра оборони Польщі після несподіваної перемоги на виборах партії „Закон і справедливість”, яка обіцяє

очистити країну від комуністичного минулого, вважає, що ця карта демонструє готовність Москви пожертвувати Польщею заради порятунку Радянського Союзу. Політика НАТО із збереження права першого удару – унаслідок переваги звичайних озброєнь СРСР – означала, що польські війська, що укріпилися на річці Вісла, були б знищені [2]. „Ця карта – джерело великого особистого переживання” – сказав Сікорський про план, відповідно до якого було б убито близько 2 млн. польських громадян. – „Вона показує, що польська армія була б використана для участі в операції, яка призвела б до ядерного знищення нашої країни” [5].

Зрозуміло, що у ті часи і плани НАТО не надто відрізнялись від агресивних цілей держав „соціалістичного табору”. Так, голова Центральної військової академії Польщі, Вальдемар Войчик повідомив, що під час перебування у Пентагоні він бачив карти, які являють собою дзеркальну копію тієї, що була продемонстрована польським урядом [5]. Проте, оприлюднені документи ОВД розвінчують міф про суто „мирний характер” Варшавського договору, про прагнення цієї організації до встановлення миру у всьому світі. Навпаки, слід визнати, що створення цієї організації тільки загострило політичну ситуацію в колишніх соціалістичних країнах, наразило їх на додаткову небезпеку, котру таїла у собі „холодна війна”.

Серед інших оприлюднених польським урядом документів – матеріали, пов'язані з операцією „Дунай”, вторгненням у Чехословаччину в 1968 році і деталі кривавого розгону демонстрацій у Польщі в 1970 році [5]. Ці факти красномовно свідчать про причетність військово-політичної машини країн Варшавського договору, передусім радянської верхівки, до придушення будь-яких паростків демократії у Східній Європі. Організація Варшавського договору була нічим іншим як репресивним інструментом комуністичної машини. Тому не є випадковим той факт, що з розпадом соціалістичної системи ця агресивна організація також припинила своє існування 1 липня 1991 р., коли країни-учасниці ОВД підписали протокол про припинення дії Варшавського договору.

Джерела і література:

1. Организация Варшавского договора: документы и материалы 1955-1985 гг. – М., 1986.
2. Бухтеев А. Польша объявила войну Советскому Союзу. // Свобода. № 15, 25 апреля 2006 г., С. 7.
3. <http://doklad.referat.ru/013509.html>.
4. Юридична енциклопедія. За ред. Шемшиченка Ю.С. К.: Українська енциклопедія, 1998. – Т.1. С. 308.
5. <http://list.lviv.ua/news.28.11.2005>.
6. www.carpathia.gov.ua/127.htm

ЗМІСТ

I. АНТИТОТАЛІТАРНІ РУХИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ 50-80 рр. ХХ ст.

Терешко Ю.М.

Причини придушення „Празької весни” та окупації Чехословаччини 1968 року військами країн-членів Організації Варшавського договору (ОВД) 3

Десятничук І.О.

„Празька весна” 1968 р.: внутрішньополітичний аспект підтримки безпеки Чехословаччини..... 21

Субот О.А.

Організація Варшавського договору як каталізатор політичної нестабільності у Східній Європі..... 26

Ларькіна Л.М.

Реакція Кремля на угорські події 1956 року, позиція ООН та західних держав..... 31

Рибак А., Каляєв А.

Оунівська публіцистика 1950-х років про ставлення західних держав до радянського тоталітарного блоку..... 40

Гончарова Н.О.

Придушення радянськими військами червненого повстання 1953 року в НДР..... 46

II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Бжезинський Збігнев

Холодна війна та її наслідки..... 53

Троян С.С.

Вплив революційних хвиль у країнах Центрально-Східної Європи на геополітичні зміни..... 70

Гон М.М.

Гармонізація міжнаціональних і міжрасових взаємин як компонент системи безпеки держав Європи..... 74

Ткаченко Г.І., Ткаченко М.Г.

Мовне питання і національна безпека..... 82

Ткаченко О.М.

Гендерна рівність і національна безпека України 88

Луценко К.В.

Свобода слова в Росії: историко-политологический ракурс 96

Березняк В.І.

Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини як невід’ємна складова колективної системи безпеки в країнах Центральної і Східної Європи..... 101

Дубей В.І.

Політика в галузі автомобільного транспорту як складова системи національної безпеки..... 109

Куделя П.І.

Питання українсько-польського кордону на міжнародних конференціях в період Другої світової війни..... 117

Рогаль Й.С.

Конституційно-правові основи національної безпеки України..... 123

Савенко Д.О.

Военно-політичні конфлікти України та Росії в ХХІ ст. 128

Євсович Р., Радовенчик Т.

Конституційно-правові основи оборони України..... 147

Гень О.М., Гень О.Ф.

Т.Г.Масарик і нова Європа..... 154

Козачок В.Ф.

Генезис російсько-грузинських конфліктних відносин..... 162

III. РОЛЬ НАТО У СТАНОВЛЕННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ. РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Герасимчук Т.Ф.

Європейська безпека і США: новітні загрози глобального та регіонального рівнів..... 166

Трофимович В.

Україна – Європейський Союз: деякі аспекти взаємовідносин 172

Санжаревський О.І.

Еволюція політики республіки Білорусь щодо ОДКБ і НАТО..... 183

Христюк Т.А.

Тероризм як загроза міжнародного миру, безпеки країн Європи..... 191

Шеретюк О.М.

Євроінтеграційні проблеми і перспективи України..... 199

Демчук Л.В.

Діяльність Ради Безпеки ООН в підтриманні миру і безпеки в світі та країнах Центральної і Східної Європи..... 206

Назарук В.

Конфлікт у Косово. Роль НАТО 213

Романович Т.І.

Взаємозв’язок Україна – НАТО: інтеграційні перспективи 218

Відомості про авторів..... 226

Наукове видання

**СИСТЕМА БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
І СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1946-2006 рр.)**

Матеріали регіональної науково-практичної конференції

Відповідальний за випуск – *Шеретюк В.М.*

Відповідальний редактор – *Терешко Ю.М.*

Комп'ютерна верстка – *Третьяк О.Ю.*

УДК 32
ББК 66.0
П 16

Система безпеки в країнах Центральної і Східної Європи післявоєнного періоду (1946-2006 рр.): збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2008. – 228 с.

Підписано до друку 28.05.2008 р. Формат 60x84 1/16.

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Друк ізографічний. Умовин. друк. арк. 13,9.

Замовлення №53/1. Наклад 100 прим.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету,
вул. С.Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028.